

nogensinde har gjort det, og at det også ville være ganske absurd at gøre det. En anden ting er, at Koch kritikløst overtager samarbejdspolitikernes efterrationaliseringer i befrielsessommeren – og de var ikke præget af sandhedskærlighed, men af øjeblikkets opportunistiske interesser. Men disse efterrationaliseringer er blevet den pæne, friserede og harmoniserede udlægning af besættelsestiden – det nationale klenodie. Hvornår, hvordan, om overhovedet bruddet skulle tages? Ingen kan jo vide det, og det er meningsløst i dag at gøre sig til talsmand for det ene eller det andet tidspunkt. En så lidet underbygget påstand om, at bruddet ikke kunne tages på kommunistinterneringerne, må siges at være klar konsensushistorie.

Alt i alt må Kochs disputats dog også i historikerkredse hilses særdeles velkommen. Det er ikke mindst fortjenstfuldt, at der er kommet en kompetent juridisk vurdering af fx kommunistinterneringerne og -loven, men også frestillingen af »det officielle Danmarks« opfattelse af 1930'ernes spændte politiske klima er meget velkommen.

Generelt har Koch med sit anderledes

udgangspunkt givet en interessant vinkel på et langt begivenhedsforløb, der ligger i grænseområdet mellem politik og jura. Et evig aktuelt problemfelt. Koch redegør fint for, hvordan det politiske aspekt blev fremherskende, da det hele skulle fortolkes i efterkrigstiden – blandt andet i Den Parlamentariske Kommission. De juridiske fejltrin i forbindelse med de forskellige nødretstiltag blev gemt af vejen, fordi de politiske interesser bag en pletfri fortolkning var for stærke.

Man kan diskutere det meningsfulde i at forholde sig så konsekvent juridisk til nødretsproblemet, som Koch gør i sin problemformulering. Sagen er vel netop, som Kochs bog viser, at politikken altid sejrer over juraen. Retsopgøret og Den Parlamentariske Kommission var nok besværlige forhindringer på vejen til at lægge det hele bag sig, men udfaldet var vel mere eller mindre givet på forhånd: Selvfølgelig ville det politiske establishment – som helhed, som establishment – klare frisag. Måske – måske? – var det også den bedste udgang på den sag.

Dansk sikkerhedspolitik 1949-1961

Af Kay Lundgreen-Nielsen

Poul Villaume: *Allieret med forbehold. Danmark, NATO og den kolde krig. En studie i dansk sikkerhedspolitik 1949-1961.* (Eirene, 1995). 969 s.

Dette digre studie over dansk og amerikansk udenrigspolitik blev forsvaret af forfatteren som disputats ved Københavns Universitet i marts 1995. Det er en kulmination efter mange års arbejde

med emnet. En række artikler om del-emner fra forfatterens side har lagt op til en samlet behandling. Resultatet er blevet en meget omfangsrig og stofrig bog om et emne, der hidtil kun i ringe grad har været belyst. Mange og velvalgte fotos, med udførlige tekster, kvikker teksten op, og meget detaljerede registre, forkortelseslister og en udførlig bibliografi gør det trods alt let at orien-

tere sig i de mange sider. Mange delkonklusioner letter også læserens vej gennem de talrige og forskelligartede problemer.

Det skal straks siges, at her foreligger en pionerindsats inden for udforskningen af dansk udenrigspolitik, og i øvrigt også i udforskningen af amerikansk politik over for Danmark i det omtalte tidsrum. Det må stærkt påskønnes, at en forsker har påtaget sig det store slid at besøge et utal af udenlandske, især amerikanske og engelske arkiver for at kunne beskrive og forstå dansk udenrigspolitik. Det er selvfølgelig skammeligt, at det har været nødvendigt at gå sådanne omveje, et forhold forfatteren selv berører i sin indledning (s. 38), og som stærkt blev påpeget af opponenterne ved forsvarshandlingen. Sommeren 1995 førte denne faghistoriske debat om visse ministeriers restriktive fortolkninger af arkivloven af 1992 over i offentligheden ved den hidsige debat om Thule-sagen. Et politisk pres på Udenrigsministeriet og Forsvarsministeriet kan måske nu udvirke, at forskere vedrørende dansk udenrigspolitik efter 1945 kan få rimeligere vilkår. Kendere af forholdene i udlandet har længe undret sig over, at netop Danmark skulle have så mange hemmeligheder at holde på.

På den anden side har denne arkivsituation tvunget forfatteren til at nærme sig de danske synspunkter ud fra de amerikanske og delvis også de engelske indtryk af danskernes holdning. Dermed har han nedbrudt den barriere, der alt for længe har præget studier over dansk udenrigspolitik, for han har været tvunget til også at se sagen fra udlandets, Europas og USAs, side. Det turde ellers være en selvfølge, med Danmarks klare placering i det europæiske magtspil i det 20. århundrede, og med USAs betydelige indflydelse i Europa, især efter 1945.

Det ligger i sagens natur, at en pio-

nerindsats ikke kan behandle alt udtømmende, men kan pege på nye forskningsmuligheder. Det er i høj grad tilfældet med dette værk. Selv om det med forfatterens omfangsrige arkivstudier egentlig er ubilligt at kræve mere, kunne man dog i denne sammenhæng pege på, at heller ikke dette værk, i lighed med de fleste andre danske historikers værker om dette tidsrum, har haft større sans for at gå uden for den engelsk-amerikanske verden. Forholdet til Norden, og især til Norge, er velbelyst, men inddragelsen af tysk og fransk litteratur, endsige arkivstudier, er meget sparsom eller ikke eksisterende. Det er muligt, at forfatteren ikke har kunnet nå at drage fordel af DDRs forsvinden, men vesttyske arkiver har da længe været en mulighed. Også franske udenrigsministerielle akter er tilgængelige til forfatterens slutpunkt, 1961. Forfatteren behandler en række dansk-franske og dansk-vesttyske forhandlinger, men mest ud fra amerikanske kilder! Her er klare muligheder for yderligere forskning. Det gælder også for forholdet mellem Danmark og Polen. Udenrigsminister A. Rapackis ideer om en atomfri zone i Centraleuropa nævnes flere gange, men kun ud fra vestlige kilder. Sammenligninger med mindre europæiske stater som Belgien og Holland foretages stort set kun i konklusionen (s. 857). Ud fra de neutrale småstaters udenrigspolitiske samarbejde i 1930'erne, mellem de såkaldte Oslo-stater, var det ellers et naturligt undersøgelsesfelt.

Det valgte tidsperspektiv, 1949-61, der er velbegrundet ud fra en manglende udforskning af netop det tidsrum og ud fra en vis tilgængelighed af materiale herom, betyder, at forfatteren kun i ringe grad skildrer den betydelige svingning, USA foretog fra 1945-49, og som er forklaringen på USAs holdninger i 1950'erne. Det betyder også, at NATOs berettigelse i en del af perioden fore-

kommer mindre indlysende, end hvis forfatteren havde valgt 1960'erne, 1970'erne og 1980'erne, hvor Sovjets militære evner og politiske vilje til handlinger var større end i det valgte tidsrum. Det ligger i forfatterens tendens ikke at fremhæve, at Sovjets tilsyneladende forsigtighed i Europa i 1950'erne måske netop hang sammen med NATOs eksistens og dermed det vestlige sammenhold. Bogen er generelt fyldigst om tiden fra 1948 til midt i 1950'erne på grund af kildesituationen. Gang på gang må forfatteren gøre opmærksom på, at hans kildemateriale fra sidst i 1950'erne er meget tyndere. Forfatteren er i det hele taget meget omhyggelig med at nævne, når hans kilder ikke giver grundlag for rimeligt sikre konklusioner, og vi får ofte andres afvigende tolkninger præsenteret. Dispositionen er først tematisk, så kronologisk, således at en række emner på skift belyses for hele perioden. Det gør det muligt at klargøre de lange stræk i de enkelte problemer, men kan undertiden for læseren gøre det svært at fastholde de kronologiske sammenhænge og årsagsforklaringer.

Selv en lang anmeldelse vil ikke kunne nævne alle de interessante problemer, som bogen rejser. Det efterfølgende er derfor kun et udpluk af nogle væsentlige diskussionspunkter.

Det ville ikke være sært, om et så omfangsrigt værk indeholdt modsigelser inden for selve teksten. Det er også tilfældet her, både om større og mindre ting. Bogens hovedtese er, at Danmark nok i 1949 formelt blev medlem af NATO, men at det i sin faktiske politik siden da på en lang række punkter tog forbehold, ja nærmest excellerede i danske særstandpunkter. Situationen fra 1980'erne med en fodslæbende dansk NATO-politik og fodnoteproducerende politik skulle altså kunne føres tilbage til 1950'erne, jf. citatet s. 342 og s. 20.

Den store modsætning var Norge, der generelt førte en stærkt pro-atlantisk politik.

Fortolkningen af den amerikanske politik forekommer mig inden for teksten at rumme modsigelser. Kapitel 1 rummer gode og interessante iagttagelser over kilder, litteratur og arkivtilgængelighed, medens kapitel 2, der angives at være en sammenfatning af et værk, forfatteren vil udgive i 1995, om Den Kolde Krig og NATO indtil 1961, er en gennemgang af USA og Den Kolde Krig. Det forekommer utilfredsstillende, at forfatteren her (s. 55), og i øvrigt på mange andre nøglepunkter i værket, henviser til et værk, der ikke er udkommet. Mere betænkeligt er det, at den rammefortolkning, som forfatteren her lægger hen over den amerikanske udenrigspolitik over for Sovjet siden 1945, ikke svarer til den amerikanske udenrigspolitik, vi senere i mange detaljer møder i selve fremstillingen, om USAs holdning til Norden, specielt til Danmark og Norge. Det har nok sin gode forklaring. Forfatteren har måske valgt den forkerte retning i amerikansk historiografi til at etablere sin rammefortolkning. Den passer i hvert fald ikke til USAs politik over for Danmark. Men forfatteren drager ikke den konklusion. Skulle man være polemisk, kunne man ud fra forfatterens egen tekst stille det spørgsmål, om ikke blot Danmark var en forbeholden allieret, men også USA? Gang på gang viser forfatteren jo selv, at USA egentlig ikke var særlig interesseret i Danmark, bortset fra Grønland. Gang på gang viser bogen, at USA undrede sig over, at det var Danmark, der tillod sig at stille krav om amerikansk hjælp, medens det ikke selv ville yde ret meget. Gang på gang må forfatteren konstatere, at USA i en række væsentlige situationer nok ikke pressede danskerne til bestemte holdninger. Hans egen tekst viser egentlig, at USAs over-

magt i det vestlige Europa blev udøvet med stor moderation og tolerance over for afvigende syn inden for alliancen. Det er da også bemærkelsesværdigt, at selv en de Gaulles betydelige afvigelser inden for NATO i 1960'erne var der plads til inden for alliancens vægge. Men med en sådan tolkning ville forfatteren have tilsluttet sig en postrevisionist som John Lewis Gaddis, og det er helt klart ikke hans mening. En nylig artikel om USAs forhold til Finland viser den moderate og nuancerede amerikanske politik over for dette andet udsatte nordiske land. Den påpeger svælget mellem den offentlige amerikanske retorik og den faktiske politik.¹

Hos Villaume er kapitel 2 derimod (s. 55-87), i modsætning til fremstillingens mange nuancer, en noget firkantet oversigt over USAs udenrigspolitik efter 1945, der klart foretrækker revisionisternes venstrefløjstolkning fra 1960'erne og 1970'erne om USAs udfordrende, kapitalistiske, råstofhungrende og militaristiske politik efter 1945, dog især fra Koreakrigens start i 1950. Svarende til dette syn er omtalen af Sovjets udenrigspolitik og især af dets politik i det erobrede Østeuropa, der lå ganske tæt på Danmark, meget spagfærdig. Nøjagtig som hos revisionisterne fremstilles Sovjet for det meste som en svag, konservativ, forsigtig og ikke-ekspansiv magt (se f.eks. s. 60, 63, 83 og 837). Og nøjagtig som hos revisionisterne er der et meget ringe kildegrundlag for en sådan opfattelse, nemlig især de offentlige udsagn fra sovjetiske ledere om deres egen fredelighed. Forfatteren er opmærksom på, at opløsningen af Sovjet i 1991 har muliggjort en nytolkning på et bedre kildegrundlag af Sovjets koldkrigs politik, men det får ham ikke til at ændre mening, jf. s. 7.

Denne rammefortolkning er ret vigtig, for en vurdering af klogskaben i dansk udenrigspolitik må selvfølgelig

afhænge af, om USA og det øvrige Vesteuropa opfattede Sovjets politik rigtigt, eller om de helt havde misforstået den, og NATO derfor var overflødig, en fejltagelse, ja måske en farlig provokation, der kunne øge spændingen.

Det forekommer mig ikke, at forfatterens samlede syn på den amerikanske udenrigspolitik svarer til de mange detaljestudier, der er kommet om Den Kolde Krig og dens oprindelse, og heller ikke til de sparsomme nyheder, der er kommet om de sovjetiske interne overvejelser. Nogle revisionisters forestilling om, at USA i 1948-49 og i en række senere kriser »opfandt« en krigstrussel fra Sovjet for at brede sin egen magt ud over Vesteuropa og senere over oversøiske områder er interessant som teori, men er svær at begrunde. Og den er, når man betragter de faktiske besluttere, deres indenrigspolitiske miljø og vægten af den udenrigspolitiske tradition i USA, lidet sandsynlig. Det samme gælder forestillingen om de militære og økonomiske motiver til de amerikanske regerings holdninger (se hos forfatteren s. 85-86).

En analyse af amerikansk udenrigspolitik ca. 1943 til 1950, som forfatteren ikke delagtiggør os i, vil vise, at den amerikanske ledelse, modsat fra 1920, nu forstod, at landet som stormagt havde et ansvar for verdensudviklingen, men at det var stærkt tøvende og vaklende i sin praktiske udformning af en sådan ny politik, også over for Sovjet. Ikke mindst de engelske politikere og diplomater mærkede 1945-49 denne amerikanske usikkerhed og slingrekurs. Den amerikanske ledelse havde haft forestillinger om et godt forhold til Sovjet, men var blevet dybt skuffet over den sovjetiske politik. Derfor blev den amerikanske politik, især fra 1950, måske så stejl og stiv, som forfatteren fremstiller den. Pudsigt nok nævner han dog selv,

meget sent i bogen (s. 859, note 34), at Krustjof sagde til H.C. Hansen i 1956, at den sovjetiske politik selv bidrog til at skabe NATO, og at det danske skridt var forståeligt.

Alene af budgetmæssige grunde var Truman-administrationen ikke interesseret i en stor oprustning, men i at føre amerikansk udenrigspolitik med lave omkostninger. Det er hovedtesen i et værk, som forfatteren henviser til, men ikke bruger for sit hovedsynspunkt, der direkte modsiger forfatteren (se s. 65, note 22: Robert A. Pollard: *Economic Security and the Origins of the Cold War, 1945-1950*, 1985).

Forfatterens syn på Eisenhower-administrationen og dens udenrigsminister John Foster Dulles virker mere som en genspejling af visse socialdemokraters samtidige fordomme, især ud fra de voldsomme slagord i valgkampen i USA i 1952, end som en refleks af de betydelige omvurderinger i litteraturen, der har fundet sted af såvel Eisenhowers som Dulles' virke. Forfatteren nævner, at ledende danske socialdemokrater 1952-53 var skeptiske ved udsigten til at få en general til præsident og ved de republikanske slagord om befrielse af Østeuropa m.v. Men intet sted i bogen korrigerer han dette syn i forhold til den faktiske amerikanske politik 1953-61. De norske socialdemokrater var ifølge bogen (s. 476) i øvrigt ikke skræmt over regeringsskiftet i USA. Det er da endvidere interessant at bemærke, selv om hverken Hans Hedtoft eller H.C. Hansen var kyndige om det engelsksprogede område – deres erfaringer stammede fra Norden og det germanske område – så begyndte de stadig mere at forstå amerikanernes politik, ja det nævnes endog til sidst (s. 847, note 4), at H.C. Hansen nærrede stor sympati for Dulles. Det kunne jo være, fordi han i fortrolige samtaler havde lært den udenrigspolitisk erfarne, ofte forsigtige og nuancere-

de politiker at kende, som offentligheden sjældent så, men som nu ses i mange fremstillinger.

For tiden 1949-61 er det muligt gang på gang at påpege svagheder i forfatterens fremstilling af den amerikanske politik. Det forekommer mig ikke berettiget, at forfatteren gentagne gange (s. 59, 80 og 84) forklejner John Lewis Gaddis' banebrydende forfatterskab. Gaddis viser i sit forfatterskab stor forståelse for Sovjets problemer efter 1945 og er på dette punkt meget nuanceret, men hans hovedsyn præges ikke af den inderlige mistillid til amerikansk politik, der udmærker forfatteren. Og Gaddis' bøger viser en ofte usikker, tøvende og vaklende amerikansk ledelse, især præget af indenrigspolitiske bindinger. De viser også en amerikansk ledelse, 1945-61, der i sit udblik er langt mere nuanceret, end forfatteren her beskriver den.

Såvel i sin bog (s. 58, 60, 85, 864) som i den efterfølgende avisdebat (se f.eks. *Politiken*, 12.3.1995) om bogen henviser forfatteren til Melvyn P. Leffler: *A Preponderance of Power*, 1992. Det har undertiden været svært for undertegnede at genkende Lefflers fremstilling hos Poul Villaume. Leffler er modsat forfatteren overvejende meget rosende om Truman-administrationens kloge politik over for Europa og ser egentlig dens sene triumf i omvæltningerne i 1989. Han er tilmed nuanceret og forsigtig i sine vurderinger af den amerikanske politik. I øvrigt er han meget opmærksom på – hvad forfatteren konsekvent fortier – at USAs manglende angst militært for Sovjet i dette første tidsrum hvilede på bevidstheden om den voksende vestlige fasthed, enhed og materielle overvægt. Det vil sige, hvis det vestlige forspring ikke blev sikret, så ville der være fare på færde, for Sovjets styrke var bl.a. at udnytte andres svaghed og uenighed. Det må også be-

mærkes, at det var ikke USA, der fra 1917 »opfandt« den kommunistiske trussel, men Sovjetstyret selv. Dets egen ideologi, som det åbent fremmede, om end det til tider slørede den med magt-politik for i visse kriser at kunne overleve som stat, lagde ikke skjul på, at målet var verdensrevolutionen, på langt sigt. Udviklingen 1944-45 viste da også, at store erobrede områder i løbet af få år blev underlagt et sovjetlignende system. Typisk for tendensen hos forfatteren skildres f.eks. s. 58 først nogle amerikanske »udfordrende« skridt 1946-47, og det hedder så: »Kreml svarede igen ved i 1947-48 at stramme grebet om Østeuropa—«. Dette er en dyb misforståelse af Østeuropas rolle i stormagtskonflikten. Det var Sovjets politik i Østeuropa, der langsomt begyndte at forurolige USA, ikke omvendt.

Fra og med Warszawaopstanden sommeren 1944 havde amerikanske diplomater i Sovjet (både A. Harriman og G. Kennan) og i Østeuropa advaret ledelsen i Washington mod de egentlige sovjetiske hensigter over for området. 1945-46 beskrev de nøje den slørede magtovertagelse i en række af disse lande. Først fra begyndelsen af 1946 begyndte ledelsen i USA langsomt at foretage en omvurdering af forholdet til Sovjet, men da var det for længst for sent at gøre noget for det Østeuropa, der i øvrigt direkte ikke interesserede USA ret meget.² Det var angsten for en lignende udvikling i Vesteuropa, især ad politisk vej, der satte gang i en ny amerikansk politik. Frigivne kilder fra de tidligere øststater efter 1989 har i øvrigt til overflod vist, at der var god grund til at male i mørke farver ved skildringen af kommunistiske regimer.

Bag den angst, som forfatteren lettere nedladende (s. 62) skildrer som nærmest indbildt, i USA og Vesteuropa vinteren 1947-48, lå således klare facts om en brutal sovjetisk magtovertagelse i de

baltiske stater og store dele af Østeuropa, samt flere års frustrationer i forsøg på at nå forhandlingsløsninger med Sovjet. Side 86 antyder forfatteren, at han udmærket kender denne sagssammenhæng, men han bruger den ikke i sine forklaringer, tværtimod. I forbindelse med Danmark og truslerne i 1948 og 1949 er det ikke uinteressant, at Kurt Jacobsen i sin ellers meget Aksel Larsen-venlige biografi ikke udelukker muligheden af, at DKP regnede med en sovjetisk invasion (*Aksel Larsen. En politisk biografi*, 1993, s. 375-382). Forfatteren strejfer kun dette i note 35, s. 104. Ved diskussionen om reel angst eller bevidst overdreven angst – forfatteren er ikke altid selv helt klar herom (se s. 59 note 11, 61, 69, 146, 862-863) – er det da også værd at bemærke, at det ikke kun var amerikanere, der havde ringe erfaring med kommunister, men især socialdemokratiske vesteuropæiske ledere, der bl.a. via fagforeningsarbejdet fra 1920'erne og 1930'erne havde et godt kendskab til kommunister, som Hans Hedtoft og Ernest Bevin, der var eksponenter for angsten for Sovjet.

Med rette peger forfatteren på, at 1949-50 betød et afgørende vendepunkt og en skærpelse af Den Kolde Krig. Men igen fremstår det som en fejltolkning fra USAs side af det fredelige Sovjets hensigter. Sært nok nævner forfatteren ikke klart i sin udførlige omtale af et berømt amerikansk dokument, fra april 1950, NSC-68, der stærkt anbefalede en skærpelse af den ideologiske frontstilling mod Sovjet og især en stor oprustning, at Truman lagde dokumentet til side som økonomisk uigennemførligt. Det var først Koreakrigen, altså en sovjetisk støttet aggressionshandling, der muliggjorde indenrigspolitisk opbakning til en sådan ny politik (jf. nævnte værk af Pollard, s. 239-240). Dette hænger tydeligvis sammen med, at også Koreakrigen af forfatteren opfattes som

en fejltolkning fra USAs side, og her er et sjældent punkt, hvor han mener, at nye russiske kilder beviser hans standpunkt, nemlig at Stalin var tøvende om en nordkoreansk invasion af Sydkorea, og at ordren herom ikke kom fra Kreml (s. 68). Dette er imidlertid ikke sikkert.

Russiske kilder er selvfølgelig ikke åbenbaringer, men skal tolkes som alle andre kilder, og gang på gang, og også i dette tilfælde, må man til nu konstatere, at de helt væsentlige dokumenter endnu ikke er frigivet. En undersøgelse ved Kathryn Weathersby viser ud fra russiske arkivalia, at Stalin nok var tøvende over for Kim Il Sung's angrebsplaner i 1949, men ikke fra begyndelsen af 1950. De russiske dokumenter viser også, at Nordkorea var helt afhængig af Sovjet. De afgørende dokumenter om de sovjetiske overvejelser i juni 1950 mangler dog stadig. Stalin så gerne, at hele Korea kom under Nordkoreas kontrol, men var i tvivl, om det ville lykkes.³

Gang på gang i den øvrige fremstilling må forfatteren i øvrigt konstatere, men uden at drage større konklusioner af det, at NATO blev styrket, hver gang Sovjet med udfordrende handlinger bekræftede antagelsen om magtovergreb – det sås ved den sovjetiske indgriben i Ungarn i 1956, ved den sovjetiske oprustning flådemæssigt og med raketter sidst i 1950'erne (Sputnik 1957) og ved de gentagne Berlin-kriser 1958-61.

Skildringen af Danmarks forhold til USA, England og NATO er meget bred, ny og yderst interessant. Den berører både de storpolitiske forhold, de forsvarsmæssige detaljer, den økonomiske krigsførelse og den ideologiske, ikke-militære kamp, især i medierne. Dansk indenrigspolitik strejffes, men er ikke forfatterens hovedanliggende. I tråd med forfatterens NATO-kritiske tendens er der forholdsvis mange citater fra kritikerne af NATO og USA, som f.eks. Bodil Koch eller de mange selvstændi-

ge iagttagelser fra Thorkil Kristensen. Den konservative Ole Bjørn Kraft skildres derimod mange steder i teksten og især i fototeksterne som svingende, upålidelig og lettere latterlig.

Ser man imidlertid på det politiske indhold i personernes handlinger, kan forfatteren ofte påvise, at forskellene mellem vurderingerne af de storpolitiske forhold mellem ledende socialdemokrater og Ole Bjørn Kraft ikke altid var store. Også VK-regeringen 1950-53 havde tit store forbehold over for den amerikanske politik. Især Erik Eriksens skepsis over for store forsvarsmæssige byrder er et gennemgående tema i bogen. Og til sidst, om end gemt væk i en note, fremhæver forfatteren endog, at venskabet mellem Hans Hedtoft og Ole Bjørn Kraft, med rødder i fælles oplevelser under besættelsen, var væsentligt for udviklingen i dansk udenrigspolitik fra 1949 (se s. 849, note 8).

Det er beklageligt og uforståeligt, at forfatteren bevidst har valgt ikke at tage problemerne om Grønland op (se begrundelsen s. 393 og s. 501, note 1). Ikke kun den offentlige debat i 1995 om Thule-basen, om dansk atompolitik og Grønland i 1950'erne har vist, at emnet er meget væsentligt. Allerede L. Kaplan⁴ pegede i 1984 på, at Grønland var hovedårsagen til den amerikanske interesse for at få Danmark i NATO. Forfatteren er enig heri, og hans egen tekst viser gang på gang, men ganske summarisk, at de danske indrømmelser til USA vedrørende Grønland, og i øvrigt også Færøerne (se s. 617-618), måske var afgørende for, at USA var meget langmodig med de mange danske forbehold vedrørende resten af Danmark (se f.eks. s. 107, 121-125, 141, 350-351, 354, 390, 397 note 15, 826, 850-851). Debatten i 1995 kunne tyde på, at Danmark ikke havde været forbeholden om det forhold, der interesserede USA mest, nemlig brugen af Grønland.

USAs interesse for Grønland var i øvrigt af ældre dato, også ældre end den dansk-amerikanske aftale fra april 1941. Det var tydeligvis den ny teknik med fly, der gjorde Grønland interessant for det amerikanske forsvar. Allerede i 1920 fortalte en amerikansk general Kongressen, at Grønland kunne have baser mellem Europa og Asien i krigstid, og i 1933 sendte det amerikanske udenrigsministerium Roosevelt overvejelser om Grønlands nye betydning ud fra flyteknologien. I 1939 anbefalede en amerikansk admiral, at USA fik flybaserettheder på Grønland, og Senatet anbefalede køb af Grønland.⁵ Forfatteren viser, at kontinuiteten i denne interesse klart sås. USA var fra 1947-48 opmærksom på vigtigheden af Grønland og af luftrummet over Skandinavien som den naturlige overflyvningsrute til Sovjet (se s. 123-124), men USA var ikke før 1960-61 særligt interesseret i Østersøen og Danmarks beliggenhed ved stræderne hertil (se s. 124, 141, 151-152, 378).

Det er en veldokumenteret hovedpointe hos forfatteren, at de danske pro-Atlantpagt politikere til deres forfærdelse efter 1949 langsomt opdagede, at Atlantpagts praktiske krigsforberedelse ikke i flere år indbefattede et øjeblikkeligt forsvar af Danmark. Denne sandhed blev ikke klart meddelt de danske myndigheder af NATO eller af de ansvarlige amerikanske og engelske planlæggere. Og da det langsomt gik op for de danske politikere, meddelte de det ikke videre til den danske befolkning. Spillet mellem de vidende allierede, de mindre vidende danske politikere og den uvidende danske offentlighed er fascinerende og på en måde skræmmende læsning. Kløften mellem myndighedernes hemmelighedskræmmeri og demokratiets forestillinger om åbenhed er et gennemgående tema i bogen.

Flere kommentarer kan gøres til dette emne. Den debat, som især præsident

Wilsons 14 punkter fra 1918 skabte om et mere åbent diplomati, havde indtil 1970'erne meget ringe effekt i USA/Vesteuropa og derfor heller ikke i Danmark. Selv i 1990'erne er det som bekendt stadig et hidsigt debatpunkt i forbindelse med øget åbenhed i EU. I Sovjet og det østlige Europa var hemmelighedskræmmeri fra starten et vitalt led i regimernes styremåde på alle fronter, og især om militære og udenrigspolitiske emner.

Forfatteren nævner nogle samtidige debattører, som Frode Jakobsen (s. 150) og Erik Seidenfaden (s. 281), der fremhævede, at NATOs garanti mest lå i afskrækkelsen og mindre i den konkrete krigsforberedelse, men det er tydeligt, at forfatteren ikke lægger megen vægt på dette synspunkt. Det ses f.eks. i hans behandling af Hedtofts lignende offentlige forklaring april 1951 (s. 165). Den garanti, Danmark fik del i i 1949, var til langt op i 1950'erne helt klart ikke en garanti for forsvar øjeblikkeligt af dansk territorium, men en garanti for slet ikke at blive angrebet, fordi det var medlem af en militært overlegen alliance, ikke mindst i kraft af USAs atomtrusselsevne. Man kan sige, at garantien svarede til den garanti, Polen fik i 1939 fra England og Frankrig. Den kunne i bedste fald afskrække angribere, men kunne i værste fald ikke redde et angrebet Polen straks, men først efter en længere almen krig. Det var også, hvad der skete.

Det paradoksale i Danmarks tilfælde, og dette undrede også amerikanerne, var dog, at da Danmark i 1951-53 fik tilbudt en mere håndfast garanti i form af allierede flys stationering, så medførte det langstrakte overvejelser, henholdende svar og til sidst en afvisning. Da et nyt alliancemedlem fra 1955, nemlig Vesttyskland, på længere sigt lovede et reelt forsvar af Danmark og Nordtyskland, ja så skabte det også et problem, netop fordi landet var Tyskland. De le-

dende danske politikere indså dog, trods det indenrigspolitisk ubehagelige heri, at alene et vesttysk forsvar, med den givne amerikanske og engelske tilbageholdenhed, kunne sikre Danmark mod et konventionelt angreb østfra.

Den begyndende debat i NATO-regi fra 1953-54 om brug af kortrækkende atomvåben til Europas forsvar stillede igen danske politikere i det dilemma, at de gerne ville forsvare Danmark, at de ikke ville yde meget for et eget forsvar, men at de heller ikke ønskede allierede atomvåben placeret i Danmark, helt modsat den politik, som andre småstater som Holland og Belgien førte. I alle disse sager er det interessant, men ikke særligt opløftende, at følge forfatterens skildring af de danske politikere i skæringspunktet mellem frygt for sovjetiske reaktioner, hensyn til den nordiske balance, hensyn til den økonomiske velfærdsudvikling, mindretalsregeringernes stadige angst for kommende valg og vælgernes reaktioner, de ledende politikeres hensyn til De Radikales og DKPs agitation og senere til SFs og Kampagnen mod Atomvåbens opinionspåvirkninger og de ledende politikeres egen indsigt i nødvendigheden af ydre garantier for dansk sikkerhed.

Forfatterens grundtone er kritisk over for NATOs atomstrategi og første-slags-tanker, og han sporer gerne offensive hensigter bag de amerikanske udspil, f.eks. om anbringelsen af fly i Danmark i begyndelsen af 1950'erne. Han nævner gang på gang, at de danske ledere opfattede Danmark som værende i en meget udsat og sårbar position. Men han har ingen bemærkninger om afsløringerne efter 1989, via arkiver i DDR, af Warszawapagtens klare offensive planer helt frem til sidst i 1980'erne. Den østlige planlægning skulle tilmed også vise, at Warszawapagten tog NATOs erklærede defensive hensigter alvorligt!⁶

Forfatteren behandler ikke kun Danmarks forhold til NATO og dets vigtige stormagter som USA og England, men har også afsnit om Danmarks holdning til optagelsen af nye medlemmer som Grækenland, Tyrkiet og Franco-Spanien, og om Danmarks politik over for oversøiske områder, som Algier og Indokina. Jeg vil her nøjes med nogle kommentarer om forholdet til Francos Spanien og til Indokina.

Afsnittet om Spanien (s. 676-686) er kildemæssigt svagt funderet, fordi det ikke hviler på spanske og i ringe grad på danske kilder, men på amerikanske indtryk af de danske holdninger. Forfatteren nævner kort, at den danske modstand mod Francos diktaturland havde rod i 1930'ernes politik, men han kunne have konkretiseret (s. 686), at netop de to socialdemokratiske ledere i 1950'erne, Hans Hedtoft og H.C. Hansen, som unge, personligt fra 1936 var meget fremtrædende i modstanden mod Franco, såvel i pressen, i Folketinget som i ungdomsarbejdet. Det kan ligeledes undre, at forfatteren ingen iagttagelser har over det Portugal, der allerede fra 1949 var medlem af NATO. Vakte det ingen overvejelser hos ledende danske politikere i 1949 eller senere? Problemet er kun strejft s. 671.

Karakteristikken af Franco som fascist (s. 686) er populær og svarede til venstrefløjens opfattelse af ham i 1930'erne og i 1950'erne, men den er for længst forladt af den videnskabelige litteratur om det spanske styre 1939-75. Forfatteren beklager selvfølgelig, at USA fra september 1953 indledte et allianceforhold med Francos Spanien og støttede dets optagelse i NATO. Franco var i øvrigt, ifølge amerikanske kilder, i marts 1951 yderst overrasket over den amerikanske henvendelse, da han tvivlede på, at NATOs europæiske medlemmer ville acceptere ham.⁷ På den anden side kan man i spansk litteratur møde en

stærk kritik af, hvorledes Franco hemmeligt afgav en betydelig del af spansk suverænitet til amerikanerne og deres baser.⁸ Side 684 harcellerer forfatteren over amerikansk udenrigspolitik tro på at kunne underminere diktaturer ved økonomisk hjælp. Han bruger hertil et citat af Alsing Andersen – typisk for afsnittet dog ud fra en amerikansk indberetning! Det forekommer mig, at denne indirekte kritik af USAs politik over for Spanien er helt malplaceret.

Forfatteren er næppe klar over, at netop på det beskrevne tidspunkt 1958-59 begyndte Spanien, stærkt tilskyndet af USA, en ny økonomisk liberalistisk politik, der gennem 1960'erne og 1970'erne helt klart økonomisk underminerede Francos politiske diktatur, der da også efter diktatorens død i 1975 hurtigt og forbløffende smertefrit kunne ændres til et demokrati med stærke træk af markedsøkonomi.⁹ Dette eksempel, som i øvrigt mange i bogen, viser, at der er en forskel på at være en lille stat, der let ideologisk kan beholde rene hænder, og en ansvarlig stormagt, der skal vælge og ofte mellem slette alternativer.

Dette forhold ses også i USAs politik over for koloniverdenen. Såvel i kapitel 2 som i kapitel 8 holder forfatteren sig til de amerikanske historikere, der ser USA som en arvtager til den europæiske kolonialisme, om end med andre midler (se f.eks. s. 21 og 84). USA skulle efter dette syn fra 1945 have været stærkt optaget af at sikre råvarer og markeder for USAs økonomiske ekspansion. Forfatteren citerer også flere gange med fryd Bodil Kochs (f.eks. s. 692-693) og Thorkil Kristensens kritiske iagttagelser (s. 635, 688 og især 649) over, at USA i det oversøiske fejlagtigt støttede reaktionens politik. Dette er formentlig en stærk forsimpning af den amerikanske udenrigspolitik.

For det første betoner forfatteren ikke, at hvis amerikanerne fuldt ud støt-

tede en række diktatoriske ulandsregimer i antikommunistisk øjemed, så var det ikke deres første valg. Roosevelt gik om Indien og Indokina klart ind for disse landes uafhængighed og var imod engelsk og fransk kolonialisme. Denne tendens i amerikansk udenrigspolitik sås imidlertid også hos Truman og Eisenhower, hvilket forfatteren ikke bemærker (se f.eks. s. 687). F.eks. kunne forfatteren ud fra den nyeste litteratur om Eisenhower og Indokina have leveret den kommentar, at amerikanerne var ret enige i Thorkil Kristensens kritik af den gammeldags kolonialisme. De ønskede i 1954 nok en fortsat fransk krigsførelse, men målet skulle være et uafhængigt Vietnam, ikke et fransk domineret. Ved oprettelsen af Sydvietnam var det amerikanske ønske klart også et regime, der udførte en reformpolitik. Kun i en fodnote (s. 690, note 171), antydes det, at forfatteren er klar over, at der er problemer med hans skildring af Eisenhower-administrationen og Indokina.

USAs ønske om reformvenlige, centrumorienterede regeringer sås også i den udbredte tilfredshed i den amerikanske ambassades indberetninger fra København om Danmark i 1950'erne. Selv om den unge Jens Otto Krag pudsigt nok blev betragtet som en potentielt yderst farlig person (s. 848), var tilfredsheden med de ledende socialdemokraters antikommunisme og reformvilje stor. Den amerikanske politik over for Danmark er således endnu et eksempel på, at USA ikke som det første valg støttede højreorienterede, forstøkkede politiske grupper, men helst reformvillige regeringer, der ville fremme økonomisk vækst og dermed velstand og egentlig sikkerhed på langt sigt.

Problemet var nok et andet. I ulande og i det fattige Sydeuropa fandtes det ønskede alternativ oftest ikke, så valget kom til at stå mellem højre- eller ven-

strediktaturer, og her valgte USA i 1950'erne, om end ikke uden intern kritik, ofte at satse på antikommunismen, hvad enten det var i Grækenland, på Formosa eller i Sydvietnam. I øvrigt må det bemærkes, at forskningen om Eisenhower-administrationen og kolonierne/ulandene først netop er begyndt. Det må dog alligevel undre, at forfatteren ikke i sin litteraturliste har nævnt H.W. Brands: *The Specter of Neutralism. The United States and the Emergence of the Third World 1947-1960*, 1989, et værk, der ikke støtter hans teser.¹⁰

Poul Villaumes righoldige og værdifulde værk vil som påvist her kunne ægge til modsigelse ved sin overordnede forståelsesramme, men det vil formentlig også sætte megen ny forskning igang. Først side 865 kommer der f.eks. en kort positiv betragtning af »Pax Americana«, som Danmark i høj grad havde materiel gavn af. Dette synspunkt kunne have præget fremstillingen mere. Havde den danske og den europæiske velfærdsudvikling været mulig uden den sikkerhedsmæssige samarbejde med USA? Fremtidige arkivåbninger i Danmark vil friste nogle til at afprøve de begrundelser for de danske synspunkter, som med stor detaljerighed er fremlagt her. Andre vil let kunne hente ideer til yderligere uddybning af temaer, der kun er anslået, som f.eks. om mediernes rolle eller om NATO, Danmark og den økonomiske politik over for østlandene.

Ud over den velunderbyggede fremstilling af den danske nølen i 1950'erne og de mange indtryk af amerikanernes opfattelse af Danmark er dette værket anden hovedfortjeneste.

1. Jussi Hanhimäki: »Self-Restraint as Containment: United States' Economic Policy, Finland, and the Soviet Union, 1945-1953«, *The International History Review*, 1995, no. 2, s. 287-305.
2. Dokumentation for dette synspunkt i Kay Lundgreen-Nielsen: »USA, Østeuropa og Den kolde Krigs oprindelse. En forskningsoversigt«, *Historisk Tidsskrift*, bd. 84, 1984, s. 58-85. Jeg tillader mig at henvise til denne artikel, da den ikke findes i forfatterens ellers meget udførlige litteraturliste, lige så lidt som de fleste af de bøger, jeg her har omtalt.
3. *Bulletin. Cold War International History Project*, Spring 1995, Woodrow Wilson International Center, Washington, med udvalg af oversatte russiske dokumenter herom.
4. Lawrence Kaplan: *The United States and NATO. The Formative Years*, 1984, s. 83, 108.
5. Warren F. Kimball: *The Juggler. Franklin Roosevelt as Wartime Statesman*, 1991, s. 251, note 18.
6. Se f.eks. *Bulletin. Cold War International History Project*, Fall 1992, Woodrow Wilson International Center, Washington, oversat aftryk af vesttysk rapport ud fra DDR-arkiver, med kort over angrebsretninger, bl.a. Jylland og Store Bælt, med kommentar ved Mark Kramer.
7. Ugetidsskriftet *Cambio* 16, 17.3.1986.
8. Angel Viñas: *Los Pactos secretos de Franco con Estados Unidos. Bases, ayuda económica, recortes de soberanía*, 1981, s. 239. Om det spanske referat af den amerikanske ambassadørs henvendelse marts 1951, s. 74f.
9. Se bl.a. erindringerne efter den spanske ambassadør i USA 1954-60, nævnt hos forfatteren s. 680, José María de Areilza: *Memorias exteriores 1947-1964*, 1984, s. 116-117. Og Paul Preston: *The Triumph of Democracy in Spain*, 1986, s. 11.
10. Se i øvrigt Gordon Martel (ed.): *American Foreign Relations Reconsidered 1890-1993*, 1994; heri bl.a. Melvyn P. Leffler: »The Interpretive Wars over the Cold War, 1945-60«, s. 106-124, især s. 114 og 118.